

Entrevista a Isidor Marí

Emili BOIX-FUSTER

Societat Catalana de Sociolingüística

Heu estat responsable força anys de la política lingüística a Catalunya. Quin balanç en feu?

Miraré de resumir-ho... Però, de fet, la meva responsabilitat va ser merament tècnica: com a cap del Servei d'Assessorament Lingüístic mentre Aina Moll en va ser la directora general (1980-1988) i, després, com a subdirector de Política Lingüística quan el director general en va ser Miquel Reniu (1988-1996). Ells, amb els respectius consellers del Govern de Jordi Pujol, van ser els responsables polítics.

El meu balanç, des del punt de vista personal, és força positiu, en el sentit que em va permetre un desplegament professional molt satisfactori, en un context organitzatiu ben cohesionat i en un entorn social i polític català aleshores bastant identificat amb uns objectius compartits de normalització lingüística, malgrat alguns episodis adversos en el marc espanyol, com el cop d'estat i el *Manifiesto* de 1981.

D'entrada vam haver de posar en marxa una estructura organitzativa des de zero, però afortunadament hi va haver una sintonia completa entre Aina Moll, el cap del Servei de Normalització Lingüística —l'enyorat Miquel Strubell— i jo; i progressivament amb tots els equips humans que vam anar desplegant, amb persones molt implicades i competents. Això va facilitar la concreció dels objectius i la distribució de les funcions d'una manera molt clara i sistemàtica, que va quedar plasmada en el *Llibre blanc de la Direcció General de Política Lingüística* (1983): el Servei de Normalització s'ocupava de la planificació de l'estatus i el d'Assessorament, de la planificació del corpus i de l'aprenentatge extraescolar de català. En aquest darrer front, vam organitzar de manera integrada tota la xarxa de cursos de català per a adults, amb unes programacions comunes, basades en l'enfocament comunicatiu i en els nivells i plantejaments propugnats pel Projecte de Llengües Modernes del Consell d'Europa, de manera que els estudis de català quedessin homologats internacionalment. I també vam restablir un sistema oficial de certificació dels coneixements adquirits, per mitjà de la Junta Permanent de Català. El butlletí *Com. Ensenyar Català als Adults* va ser el mitjà de comunicació entre tot aquest sector. Com que érem conscients que aleshores gran part de la població no havia pogut adquirir els coneixements lingüístics indispensables, amb el curs multimèdia *Digui, digui...*, amb l'assessorament del Consell d'Europa i difós per televisió, ràdio i premsa, l'aprenentatge de català es va posar a l'abast de tothom...

Un altre front va ser l'elaboració dels llenguatges d'especialitat, començant pel mateix llenguatge jurídic i administratiu, a què es va dedicar una comissió coordinadora

dels especialistes i un altre butlletí de difusió (*Llengua i Administració*). També vam promoure l'establiment d'uns criteris de pronunciació en què van participar les universitats de tot el territori lingüístic i que poc després assumiria l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) amb la *Proposta per a un estàndard oral*. I, en el camp dels llenguatges científics i tècnics, vam enllaçar amb la feina de la Comissió Coordinadora Lexicogràfica de Ciències de l'IEC i amb altres cercles d'especialistes i vam donar forma al projecte d'un Centre de Terminologia Catalana, que culminaria el 1985 amb la creació del TERMCAT en conveni amb l'IEC. I no voldria oblidar que també en aquesta etapa es van elaborar, en una comissió específica, les *Nòrmes ortogràfiques der aranés* (1982).

Paral·lelament, des del Servei de Normalització es desplegava una estructura organitzativa a diversos nivells (la Xarxa Tècnica Interdepartamental, els serveis lingüístics locals i sectorials), i es duïen a terme les primeres campanyes de sensibilització, com la de la Norma, amb el lema «El català, cosa de tots». I des del Parlament s'elaborava la Llei de normalització lingüística de 1983.

Durant l'etapa de Miquel Reniu, havent establert aquestes bases, l'atenció es va centrar més clarament en l'impuls de l'ús social del català. Els debats i propostes del Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1986) havien incidit en la necessitat de promoure una planificació sistemàtica del procés de normalització lingüística i d'establir una coordinació institucional de les polítiques lingüístiques de Catalunya, les Balears i el País Valencià. Una estada al Quebec ens havia permès conèixer sobre el terreny el seu sistema de planificació en la *francisation* de les empreses. Aleshores vam promoure a la Universitat de Barcelona (UB), amb Albert Bastardas i M. Teresa Cabré, el Màster en Planificació i Serveis Lingüístics, que facilités la formació de tècnics tant per a la mateixa Generalitat com per al Consorci per a la Normalització Lingüística (CPNL) que s'acabava de crear, i per als serveis lingüístics universitaris, empresarials, sindicals o esportius que s'estaven desplegant. Des del Servei de Normalització, Miquel Strubell va coordinar un conjunt d'*Estudis i propostes per a la difusió de l'ús social de la llengua catalana* (1991) i simultàniament es va crear el Consell Social de la Llengua Catalana, que aleshores no era un òrgan merament consultiu, sinó destinat a la concertació i la implicació dels grans agents socials en la definició i l'aplicació d'un Pla General de Normalització Lingüística, de naturalesa estratègica i global, a partir del qual es definien anualment els programes d'actuació de tots els serveis lingüístics i de la política lingüística en el seu conjunt.

Què va ser i què se n'ha fet, del Pla General de Normalització Lingüística?

El Pla General de Normalització Lingüística (PGNL) va ser el resultat d'un procés de treball minuciós, que va durar diversos anys, en el marc del Consell Social de la Llengua Catalana, del qual era secretari Miquel Strubell. Voldria remarcar una idea que aleshores vaig repetir amb freqüència: el més important del PGNL no era el document resultant, aprovat l'any 1995 pel Govern i que encara es pot consultar en línia,¹

1. Vegeu <https://drac.cultura.gencat.cat/handle/20.500.12368/498>.

sinó sobretot el grau d'implicació participativa i el compromís concertat que es va establir entre els representants de tots els grans agents socials —les administracions, els sectors empresarials i sindicals, el món acadèmic, etc.— en la consecució d'uns objectius compartits, revisables periòdicament.

Per mitjà de grups de treball específics de cadascun dels grans sectors de la societat (ús oficial i drets lingüístics; educació, recerca i joventut; mitjans de comunicació i indústries culturals; àmbit socioeconòmic; institucions sanitàries i socials; relacions culturals i territorials, i difusió de l'estàndard i recerca sociolingüística) es va fer una anàlisi estratègica de les adversitats i oportunitats de l'entorn i de les debilitats i fortalleses de la mateixa organització, a partir de la qual es van definir objectius específics i es van valorar i triar les mesures idònies per a aconseguir-los. Aquestes estratègies globals, amb els seus objectius i mesures, tenien un abast plurianual —renovable a cada legislatura— i eren la base sobre la qual cada organització de cadascun dels sectors podia establir els seus propis programes anuals, orientats als objectius comuns.

El sistema, com havíem comentat abans, va quedar establert i aprovat pel Govern el 1995, però l'any següent hi hagué canvis en el Departament de Cultura i en la Direcció General de Política Lingüística, i la prioritat del conseller Joan Maria Pujals i del director general Lluís Jou va ser l'elaboració de la Llei de política lingüística de 1998. Suposo que aquell sistema de planificació els degué semblar excessivament complex i limitatiu. Certament era exigent, si bé era la manera d'assegurar la unitat d'acció i la continuïtat. És possible que el Pacte del Majestic entre el Partit Popular i Convergència i Unió (abril de 1996) hagués influït en el canvi, però no ho sé. El cas és que les perspectives es van tornar prou incertes i jo vaig decidir tornar a la universitat, concretament a la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). A partir d'aquell moment, el PGNL es va diluir i el Consell Social va passar a ser un òrgan consultiu.

Fins a quin punt s'han difós i vehiculat els models de llengua estàndard en el nostre àmbit lingüístic?

Com sabeu, aquest és un dels temes que més m'han interessat. En assumir el Servei d'Assessorament Lingüístic feia poc que havia llegit una obra molt aclaridora: *Language and situation*, de Gregory i Carroll. Allà vaig veure un model explicatiu ben definit i dinàmic de la variació lingüística, basat en els plantejaments de M. A. K. Halliday, i vaig procurar donar-ho a conèixer en l'àmbit català. El Segon Congrés Internacional va servir per a fer-ne una difusió més àmplia. Com a coordinador de l'Àrea de Lingüística Social, vaig convidar Michael Gregory i un altre dels referents en la teoria de l'estàndard, Paul Garvin, a intervenir en el Congrés. Després, des de la Secció Filològica (SF) de l'IEC també s'ha treballat molt en la clarificació conceptual i pràctica de la variació lingüística, per exemple, amb les propostes per a un estàndard oral. Crec que des dels anys vuitanta el procés d'estandardització ha avançat bastant i cada vegada s'entén més la necessitat d'establir una relació complementària entre l'ús de la varietat estàndard en les comunicacions d'abast general i de caràcter formal i la utilitat de les diverses varietats territorials, socials o funcionals de la llengua en altres situacions comunicatives. El desplaçament dels mitjans de comunicació i l'actualit-

zació de les grans obres normatives —el diccionari, la gramàtica i l'ortografia— han permès avançar bastant en la definició del model. Ara bé, l'estandardització és eminentment un procés social i, mentre no s'avanci en el desplegament d'un espai de comunicació comú de tots els territoris de llengua catalana, hi haurà inconvenients en la consolidació pràctica d'una varietat comuna ben definida i estabilitzada.

De tot això es parla en un document que vam elaborar a la Comissió d'Estandarització de la SF: *Sobre la variació i la prescripció en les orientacions normatives de la Secció Filològica*.²

Heu presentat repetidament propostes per a articular els diferents territoris de llengua catalana. On ens trobem ara? Cap on hauríem de prioritzar les polítiques per a aquesta articulació?

Teniu raó. Al costat de l'estatus jurídic subordinat del català en els estats en què s'inscriu la nostra comunitat lingüística, aquest és un dels dèficits estructurals més importants que tenim: la fragmentació en espais comunicatius diversificats, en tots els sentits —en l'Administració i l'ús oficial, en l'educació, en les indústries culturals, en els mitjans de comunicació, en el funcionament lingüístic del mercat... Tot això, per economia d'escala, resta moltes possibilitats a una comunitat com la nostra, d'uns deu milions de parlants, comparable a moltes llengües mitjanes d'estat. Quan vaig conèixer la solució que s'havia adoptat en el cas de la llengua neerlandesa —el Tractat d'Unió Lingüística entre els Països Baixos i Bèlgica— vaig pensar que era un model idoni per al nostre cas. La Unió Lingüística Neerlandesa (*Taalunie*) té avantatges molt clars respecte a altres formes de coordinació interterritorial, com les del Consell Nòrdic o la Francofonia, perquè crea unes institucions permanents de coordinació a diferents nivells i molt efectives globalment: una comissió interparlamentària que assegura la coherència dels desenvolupaments legislatius, un comitè de ministres que coordina l'acció executiva dels governs, un secretariat permanent que s'encarrega de l'execució dels acords i un consell de la llengua i de les lletres que recull les propostes i aglutina les activitats de les institucions acadèmiques.

Vaig presentar en el Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1986 la proposta de promoure una organització així entre els territoris de llengua catalana, i ho van assumir les resolucions del Congrés. Em consta que el doctor Badia, president del Congrés, va mantenir contactes amb els respectius governs per tal de tempsar la possibilitat de crear una institució d'aquest tipus, però la idea no va prosperar. L'informe que hem elaborat per al Pacte Nacional per la Llengua —*Un marc sociolingüístic igualitari per a la llengua catalana*— reitera la proposta. Em sembla indispensable que anem ràpidament cap a una coordinació d'aquesta mena, més enllà de col·laborar en les activitats de projecció exterior de l'Institut Ramon Llull o de les declaracions i col·laboracions puntuals entre governs. La situació sociolingüística actual ho exigeix més que mai.

2. Vegeu <https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000262/00000089.pdf>.

L'arribada de població que no té el català com a llengua primera ni com a llengua d'identificació és abassegadora. Quines polítiques podrien convidar-los a fer seu també el català?

No hi ha dubte que el canvi demogràfic és la transformació més gran, més ràpida i més diversa que ha afectat la nostra societat en les darreres dècades, al costat de l'impacte que ha tingut la revolució digital en totes les formes de relació social. La mundialització i el model econòmic que tenim han donat lloc a una mobilitat social enorme, de manera que no sols s'han assentat en la nostra societat centenars de milers de persones procedents de tot el món, sinó que a més hi ha una gran quantitat de població flotant, que ni tan sols està empadronada, i milions de persones de tot arreu visiten cada any el nostre territori...

Des de l'inici d'aquest mil·lenni, sempre que puc insisteixo en la necessitat d'actuar davant d'aquest enorme canvi d'una manera proporcional a les seves dimensions, i crec que ens podríem guiar per les polítiques que han donat més bons resultats en els països que han acollit grans contingents d'immigració. Tal com ha dit des de la perspectiva sociològica Salvador Cardús —que va dirigir fa uns anys a l'IEC un informe interdisciplinari molt complet sobre la cohesió social a Catalunya—,³ quan els orígens de la població són tan diversos, la cohesió social no es pot basar en unes arrels comunes, sinó en el compromís compartit amb un projecte de futur atractiu per a la gran majoria. I aquest projecte no pot ser exclusivament lingüístic, i encara menys pensat només per a la llengua catalana. Hem de donar la màxima visibilitat a un projecte global de societat intercultural i equitativa, capaç de reconèixer les diferències i superar les desigualtats i les marginacions, i que alhora asseguri la continuïtat de la matriu cultural de la nostra societat i de la nostra llengua com a elements generalment compartits.

La diferència entre interculturalitat i multiculturalitat no és una simple qüestió de matís: la interculturalitat es basa en aquest compromís actiu amb el coneixement i el reconeixement recíproc i l'acceptació general del marc institucional i cultural de la societat receptora. Sense això, la multiculturalitat es pot convertir en un mosaic de grups aïllats entre ells i potencialment enfrontats en moments de crisi...

En realitat el món sencer necessita uns principis àmpliament compartits de convivència equitativa en la diversitat, si volem superar l'amenaça d'extinció de gran part de la diversitat cultural i lingüística de la humanitat, que la mateixa UNESCO ha advertit que està en perill.

I jo crec que la nostra societat podria arribar a ser un bon referent en la lluita pel plurilingüisme equitatiu. La Declaració Universal dels Drets Lingüístics (DUDL) a Barcelona l'any 1996 ja anava en aquest camí...

Com podem evitar que el castellà (el francès encara més) es nativitzï?

En la *nativització* —el procés pel qual les llengües estatals dominants, el castellà o el francès, segons el cas, passen a ser llengües inicials de parts importants de la pobla-

3. Vegeu <https://cohesio-social.iec.cat/>.

ció— hi ha dos aspectes complementaris que podem observar en la primera adquisició de les llengües:

— D'una banda, hi ha sectors de la població nouvinguda que no tenen el català com a llengua familiar i no poden tenir gaire contacte amb el català, per l'entorn en què viuen i treballen, i també perquè en la primera educació no troben un entorn escolar en què es practiqui intensivament l'expressió oral en situacions prou variades; en aquest cas, hi ha infants que no arriben a interioritzar una competència activa suficient en català i no la poden assumir com a llengua d'identificació.

— D'altra banda, també hi ha famílies en què el català és present, però són lingüísticament mixtes o viuen en un entorn com el que descrivíem abans, en què el català és gairebé absent, i els infants arriben a assumir la llengua dominant com a llengua d'identificació i llengua habitual, encara que hagin tingut el català com a llengua familiar.

Aquest procés de nativització, efectivament, ha estat intens a la Catalunya del Nord amb el francès, on la transmissió intergeneracional del català es va interrompre, sobretot, segons que sembla, al llarg del segle xx, i la immigració francòfona ha estat intensa. Les causes d'aquesta substitució lingüística són complexes, perquè probablement hi influeixen factors instrumentals —la pèrdua d'utilitat pràctica de la llengua en el conjunt de les activitats i relacions socials, a causa de la imposició legal de la llengua estatal— i factors d'identificació —el pes de l'opinió pública majoritària indueix la gent a creure que parlar una llengua que no és l'oficial de l'estat és un signe d'insolidaritat respecte a la *pàtria comuna*.

En el cas d'Andorra i dels territoris de llengua catalana dins de l'Estat espanyol, aquest procés de nativització per substitució no s'ha generalitzat, encara que n'hi pot haver signes en algunes zones, sobretot urbanes, en què la minorització de la llengua catalana ha arribat a casos extrems, com Alacant o, més recentment, la ciutat d'Eivissa, on hi ha infants de famílies catalanoparlants que a l'escola parlen entre ells en castellà. En canvi, a escala global, les dades indiquen que no s'ha interromput la transmissió intergeneracional del català, sinó al contrari, que hi ha una petita proporció de persones que havien adquirit familiarment altres llengües primeres —sobretot, el castellà— i que han assumit el català com a llengua d'identificació (almenys compartida amb la primera) i en fan un ús bastant habitual. Fins i tot a la Catalunya del Nord cal reconèixer que hi ha un procés significatiu de recuperació i revitalització de la llengua catalana per part de moltes famílies en què s'havia interromput la transmissió intergeneracional i ara eduquen els fills en català amb el suport de les escoles d'immersió del tipus La Bressola.

Per a les famílies que tenen una llengua primera diferent del català, la funció del sistema educatiu és crucial, no sols en l'aprenentatge actiu a l'aula, sinó també en les activitats paraescolars, esportives o lúdiques de l'entorn. Els tallers de ràdio o de teatre, per exemple, poden afavorir molt la competència activa en català.

També crec que és molt important intervenir en el primer estadi de l'aprenentatge familiar: l'orientació sobre l'educació lingüística inicial en les famílies, que cada vegada són més mixtes lingüísticament a part d'aquelles en què el català no és ni tan sols

una de les llengües familiars... És imprescindible informar correctament les famílies sobre la millor educació plurilingüe dels infants, perquè sovint es pensen que cal triar una sola llengua familiar o que és perjudicial educar els infants en diverses llengües. Amb en Miquel Strubell vam publicar des de la Càtedra de Multilingüisme Lingua-món - UOC, amb aquesta finalitat orientativa, un treball de fi de curs d'Anna Solé Mena (*Multilingües des del bressol. Educar els fills en diverses llengües*), que informa dels criteris que cal seguir en famílies lingüísticament mixtes i que, a més, viuen en contextos plurilingües, com són una sèrie de casos estudiats en el llibre, de famílies que viuen a l'entorn bilingüe de Brussel·les i familiarment tenen llengües diferents del francès i el neerlandès...

Com a mesura inicial caldria assessorar les famílies durant el procés de gestació o adopció, i a les maternitats, als parvularis, a les consultes de pediatria, sobre aquesta qüestió: l'educació multilingüe ben organitzada no sols no és perjudicial, sinó que també és altament beneficiosa en termes psicològics i socials.

Evidentment, hi ha molts altres aspectes que cal atendre per a evitar la substitució lingüística i facilitar l'adopció del català. Els moments i els espais de *muda lingüística*, com van apuntar Joan Pujolar, Isaac González i Roger Martínez, són decisius en l'adquisició de l'hàbit d'usar el català. I, en general, l'ordenament lingüístic de la societat ha de fer possible viure en català. Totes les organitzacions i els professionals haurien d'assumir el principi d'oferta activa del català, com a llengua oficial pròpia, més enllà de la disponibilitat teòrica i passiva: explicitar visiblement, de paraula i per escrit, que el públic pot ser atès en català.

Particularment a les Balears i Pitiüses, que coneixeu molt bé, per què (em sembla) hi ha una divisió forta entre població d'origen autòcton i nouvinguts? Què caldria fer per a capgirar aquesta situació? La pregunta també és aplicable a qualsevol dels set territoris de llengua catalana.

A les Balears, i sobretot a Eivissa i Formentera, el canvi demogràfic ha tingut unes proporcions descomunals, i els efectes de la invasió turística (uns quinze milions anuals) també són fortíssims. La proporció de població estrangera de les Balears és la més alta de totes les regions de l'Estat. El Consell Social de la Llengua Catalana de les Illes Balears va encarregar-me de coordinar una ponència sobre aquesta qüestió i, el 2018, va aprovar el nostre *Informe i propostes de polítiques lingüístiques de cohesió social*⁴ en què analitzàvem la situació i apuntàvem una gran quantitat de mesures a diversos nivells, des de la negociació amb l'Estat per aconseguir competències i recursos que permetin fer front a aquest repte fins a l'organització de programes locals d'actuació, però la veritat és que se n'ha fet poc cas.

El mes de gener de 2022, convidat pel senador Vidal Matas, vaig fer una compareixença al Senat, en una comissió encarregada d'analitzar els problemes de les regions insulars i perifèriques, i vaig exposar de nou els arguments sobre la imprescindible solidaritat estatal amb el cas de les Balears, tot i que em sembla que és picar en ferro fred...

4. Vegeu <https://caib.es/govern/rest/arxiu/3630491>.

El document del Consell Social detallava una llarga sèrie de mesures:

- Acomodació dels serveis locals a la interculturalitat.
- Organització de sistemes i recursos públics d'acollida dels nous ciutadans.
- Iniciatives de reconeixement intercultural.
- Promoció en els mitjans de comunicació i en les xarxes socials del reconeixement de la diversitat lingüística i cultural i de la superació de prejudicis interculturals.
- Implicació dels sectors empresarials i sindicals, amb els centres de formació empresarial i ocupacional.
- Implicació del món educatiu, des dels nivells inicials fins a la universitat.
- Cooperació amb els diferents àmbits del món associatiu.
- Desplegament i adaptació de recursos didàctics i d'eines informatives, amb l'aprofitament de mitjans tecnològics fàcilment accessibles.

I, com a mesura inicial d'implicació de tots els sectors en el projecte de futur comú, es proposava la realització a cada illa d'una acció que Salvador Cardús va promoure a Terrassa amb un èxit considerable: implicar tota la societat entorn del sistema educatiu en la realització d'unes exposicions preparades participativament sobre el tema «Qui som els mallorquins, menorquins, eivissencs, formenterers del segle XXI?». De la mateixa manera que es va fer a Terrassa amb l'exposició «Els terrassencs del segle XXI», es tractava de recollir de les famílies dels centres educatius i del món associatiu una mostra representativa de la procedència i la incorporació dels diferents sectors de nouvinguts en una exposició que anava acompanyada de materials didàctics per als diferents nivells educatius i guies de visita, i que permetia als visitants de fer-hi aportacions de les experiències pròpies. Tot això s'orientava també amb debats públics a la configuració dels reptes comuns dels ciutadans de tota procedència... Podeu veure'n com a mostra la guia del professorat.⁵

La realitat és que no s'ha fet res de semblant. Precisament aquests darrers mesos hi ha hagut fortes protestes del Consell Social per l'escassa receptivitat del Govern en aquest camp i en tots els altres. I a la resta dels Països Catalans la situació no és gaire millor. Cal situar el projecte intercultural comú en el primer pla de visibilitat de l'opinió pública.

Coneixeu molt bé l'experiència política i sociolingüística quebequesa. Quines lliçons en podem treure per a la política lingüística als nostres països?

Abans ja hem fet referència a l'interès que va tenir per a nosaltres conèixer la política quebequesa de *francisation* de les empreses. Però hi ha molts altres centres d'interès en la política lingüística del Quebec i de l'Estat federal canadenc.

L'estreta relació que vam tenir amb Jean-Claude Corbeil —que va ser qui va dirigir els inicis de la política lingüística quebequesa (vegeu la necrològica que li vaig dedicar fa poc)⁶— ens va aportar una gran quantitat d'experiències importantíssimes. Per

5. Vegeu https://www.terrassa.cat/documents/12006/324213/Quisom_guia_del_profesorat.pdf/822d7e4c-589e-4d8f-934f-fd1428fd34ac.

6. Vegeu <https://eapc-rld.blog.gencat.cat/2022/03/10/jean-claude-corbeil-1932-2022-memoria-i-gratitud-isidor-mari/>.

exemple: la rellevància decisiva del funcionament lingüístic de les organitzacions de tot tipus per a qualsevol projecte de recuperació de l'ús d'una llengua. Tant Jean-Claude Corbeil com el sociòleg que va col·laborar amb ell —Guy Rocher, de qui per atzar jo havia llegit l'obra prèviament— ens van fer conscients de la influència enorme del funcionament lingüístic de les organitzacions sobre la configuració dels hàbits de comportament lingüístic personals. Som una societat d'organitzacions (com va dir un altre sociòleg, Presthus), i les administracions són les organitzadores de totes les organitzacions. Les campanyes de sensibilització individual sobre els comportaments lingüístics tenen una eficàcia limitada, si no es canvia el funcionament lingüístic de les organitzacions, que són les que modelen tots els nostres hàbits i fan viable o inviable l'ús del català amb la seva política de comunicacions.

Per això un dels punts que volíem promoure amb el Pla General de Normalització Lingüística era la introducció a totes les organitzacions del país d'uns programes lingüístics d'adequació de les seves polítiques de personal i de comunicacions al marc de doble oficialitat. És el que inicialment anomenàvem *programa tipus* i que després es va dir *Indexplà*: un sistema per a analitzar les necessitats lingüístiques de cada organització i definir un programa d'adequació.

La definició de la nostra política terminològica també es va inspirar en la quebequesa, conjuntament amb les bases teòriques del centre INFOTERM de Viena. La terminologia quebequesa partia d'una estreta vinculació amb l'extensió de l'ús tècnic i científic del francès, i el centre vienès recollia l'experiència teòrica d'Eugen Wüster. La Direcció General va comissionar la professora Teresa Cabré perquè fes unes estades a cadascun d'aquests llocs, d'on va prendre forma el projecte del TERMCAT i la gran obra terminològica de la doctora Cabré.

I també el compromís de l'Estat federal canadenc amb la doble oficialitat mereix atenció, sobretot, per posar en evidència la nefasta actitud de l'Estat espanyol, clarament regressiva. En són bones mostres l'acord entre el Canadà i el Quebec per a compartir la política d'immigració⁷ o la recent declaració federal comproment-se a assolir la igualtat de fet, i no sols de dret, entre les dues llengües oficials.⁸

Darrerament encara hem trobat inspiració en altres aspectes de la política lingüística quebequesa i canadenca, en el cas concret de l'atenció socio sanitària en un context de doble oficialitat lingüística.

En quins termes s'ha plantejat o mobilitzat el debat sobre llengua i qualitat de l'atenció socio sanitària? Quines propostes clau s'han fet per a millorar la situació?

Al llarg d'aquests darrers anys les deficiències en els aspectes lingüístics dels serveis públics de salut s'han fet evidents a molts llocs, i és un tema que realment mereix una atenció especial per la importància i per la complexitat que té, especialment a les Ba-

7. Vegeu https://cdn-contenu.quebec.ca/cdn-contenu/adm/min/immigration/publications-adm/accord/AC_canada_quebec_immigration_MIDI.pdf.

8. Vegeu <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/corporate/publications/general-publications/equality-official-languages.html>.

lears, on es concentren una sèrie de dificultats que reclamen polítiques decidides a fi de donar efectivitat al mandat de l'Estatut d'autonomia: «Les institucions de les Balears garantirán l'ús normal i oficial dels dos idiomes, prendran les mesures necessàries per a assegurar-ne el coneixement i crearan les condicions que permetin arribar a la igualtat plena de les dues llengües quant als drets dels ciutadans de les Illes Balears» (art. 4.3).

Quan les Balears van assumir la gestió del sistema sanitari (2002), la Llei de salut de 2003 va fer les primeres previsions de normalització i, el mateix any, la Llei estatal sobre el personal del servei de salut ja va preveure que en els procediments de selecció es podia incloure l'acreditació del coneixement de la llengua oficial específica de cada comunitat. I també establia que la discriminació per motiu de llengua es considera falta molt greu (art. 72.2b). Cal tenir això en compte de bon començament.

Tanmateix, l'alternança de governs a les Balears —poc favorables a la llengua els de dreta i poc resolutius els d'esquerra— ha fet que encara ara no s'hagi desplegat una política lingüística satisfactòria en aquest sector, per més que, l'any 2008, el Grup de Recerca Sociolingüística de les Illes Balears (GRESIB) ja havia fet un estudi molt complet sobre la situació lingüística del sistema de salut i les formes d'actuació més adequades.⁹ El primer intent de regulació va tenir lloc aleshores, amb el Decret 24/2009, de 27 de març, que establia per primera vegada l'exigència generalitzada de coneixements de llengua catalana en el sector públic sanitari, però que va topiar amb resistències i no es va arribar a aplicar.

Davant d'aquesta situació, el Consell Social de la Llengua Catalana de les Illes Balears va promoure l'any 2016 una ponència sobre la normalització lingüística en el sector sanitari, que em va encarregar de coordinar. L'informe resultant, *Anàlisi de la situació lingüística del sector sanitari de les Illes Balears*¹⁰ detalla la situació i les mesures adequades per a fer efectiu el dret dels usuaris a ser igualment atesos en qualsevol de les dues llengües oficials, partint de la base que la bona comunicació amb els pacients no és cap velleïtat política, sinó una exigència intrínseca de la qualitat i l'equitat en l'atenció sanitària, com acrediten multitud d'estudis internacionals. Per tant, la competència lingüística del personal en les dues llengües oficials és una part inherent i indissociable de la seva competència professional.

Produeix vergonya aliena veure que no sols els polítics més contraris a la igualtat lingüística (com no fa gaire la inefable Dolors Montserrat) s'atreveixen a dir que la llengua de relació amb els pacients no té cap importància, sinó que hi ha sindicats de metges i infermeres i alguns professionals més o menys rellevants que han compartit l'eslògan que «Ets idiomes no curen», quan l'informe del Consell Social cita un article científic que resumeix les conclusions de trenta estudis previs i explica que la comunicació insatisfactòria amb els pacients és la causa principal d'errors mèdics.

A partir d'aquest treball que vam fer al Consell Social de la Llengua Catalana de les Illes Balears, una revista de la Universitat d'Ottawa —*Minorités linguistiques et socié-*

9. Vegeu <https://cdisib.uib.cat/files/2020/06/PROJEC-TE-DE-PLANIFICAC-IÓ-DE-LA-GESTIÓ-LINGÜÍSTICA-DE-LIB-SALUT.-ANÀLISI-DE-LA-SITUACIÓ.pdf>.

10. Vegeu <http://www.caib.cat/govern/rest/arxiu/5144337>.

té / *Linguistic Minorities and Society*— em va convidar (crec que per indicació de Miquel Strubell, que hi havia col·laborat abans) a coeditar un número especial que volien dedicar a les experiències internacionals de tractament de les llengües en l'atenció socio sanitària, concretament, en contextos de doble oficialitat lingüística. Ho vaig resumir en un article a la *Revista de Llengua i Dret*,¹¹ on dono compte del contingut d'aquell número de la revista d'Ottawa, que també es pot consultar en línia,¹² i d'una jornada que hi havia hagut el mes d'abril de 2022 a Mallorca, organitzada conjuntament per la Direcció General de Política Lingüística i el Servei de Salut de les Illes Balears (els vídeos d'aquella jornada també són accessibles).¹³

És realment útil conèixer les experiències de Finlàndia (minories sueca i finesa), del País de Gal·les i del Canadà (minories francòfones i anglòfones), a més dels casos del País Basc, dels Països Catalans i de les Balears en concret (que vam tractar en un article conjunt la professora Maria Ballester i jo). Al Canadà, fins i tot hi ha una norma estàndard federal sobre la qualitat en l'accés als serveis socio sanitàris en les dues llengües oficials.

I la conclusió és que per a atendre adequadament aquests temes i resoldre les complexitats que presenten cal fer aplicació del model de partenariat entre els cinc grans sectors implicats, tal com planteja l'Organització Mundial de la Salut:

- Lideratge dels responsables polítics de la sanitat.
- Responsabilització activa dels directius dels centres.
- Suport de les universitats a la formació inicial i permanent (mèdica i lingüística) d'un nombre suficient de professionals.
- Cooperació responsable dels sectors professionals (col·legis i sindicats).
- Seguiment de la valoració dels usuaris.

Només així es poden resoldre els diferents reptes, que no són simplement ni principalment lingüístics: hi ha un dèficit de professionals, sobretot en algunes especialitats, i es preveu que el procés de jubilacions ho agreujarà; la sobrecàrrega de treball —sobretot a les Balears en la temporada estival— i les condicions retributives són dissuasives, i això fa que molts titulats d'aquí vagin a treballar a l'estranger; el cost de la vida i de l'habitatge a les Balears és prohibitiu... I no es pot enganyar la gent fent creure que és a causa del requisit de capacitació lingüística que hi ha manca de personal. I menys afirmar que no es pot demanar el nivell C1 de català perquè no vindran bons professionals, quan l'Estat, en les convocatòries de metge intern resident (MIR), exigeix als candidats estrangers el C1 de castellà, i no de les altres llengües oficials, ignorant el compromís que va assumir en ratificar la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries, de facilitar l'atenció sanitària en les diverses llengües oficials a l'Estat...

Certament, és una qüestió que mereix la màxima atenció política, però insisteixo: per raons de qualitat assistencial, no per cap pretesa mania nacionalista.

11. Vegeu <http://revistes.eapc.gencat.cat/index.php/rld/article/view/10.2436-rld.i78.2022.3388>.

12. Vegeu <https://www.erudit.org/fr/revues/minling/2021-n15-16-minling06133/>.

13. Vegeu <https://www.youtube.com/@ibllenguacatalana1505/videos>.

*Quin balanç feu dels vostres anys com a president de la Secció Filològica (SF) de l'IEC? Van ser quatre anys trepidants, perquè a més de donar continuïtat a les activitats ordinàries de la SF vam haver de fer front a un context sociolingüístic i polític complicat, i també van coincidir en aquest període una sèrie de commemoracions especialment importants: el centenari de la mateixa SF (2011), l'Any Alcover, el centenari de la *Gramàtica de la llengua catalana* de Fabra i els vuitanta anys de les *Normes de Castelló* (2012), i, encara, el centenari de les *Normes ortogràfiques* i l'Any Marià Villan-gómez (2013).*

Quan vam assumir el mandat —amb Gemma Rigau de vicepresidenta, Ramon Siscac de secretari i Vicent Pitarch de tresorer—, feia poc que el Tribunal Constitucional (TC) havia emès la seva sentència (juny de 2010) contra l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 2006, quan ja havia estat negociat amb les Corts i aprovat en referèndum per la societat catalana. Aquest fet va donar lloc a una de les primeres actuacions públiques de la nostra SF, en col·laboració amb la Societat Catalana de Sociolingüística (SOCS) i Òmnium Cultural: un debat sobre la llengua catalana i la sentència del TC, amb Antoni Milian, Ferran Requejo i Francesc X. Vila (8 de setembre de 2010). I, poc després, el febrer de 2011, es va emetre la declaració de l'IEC sobre els drets del poble català.

A partir d'aquí, com sabeu, la turbulència política entorn de la llengua no va cessar: recursos contra la llei d'acollida, el codi de consum, la llei de cinema... I conflictes als diferents territoris: l'apagada de TV3 i el tancament de Canal 9 al País Valencià, la gran manifestació de les Balears contra la política educativa del president Bauzá, l'intent d'anomenar *llengua aragonesa propia del área oriental* (LAPAO) el català d'Aragó...

Tot aquest context ens va fer activar la cooperació amb la SOCS i la Xarxa CRUSCAT en exercici d'una de les missions estatutàries més importants de l'IEC: el seguiment de la situació sociolingüística en el conjunt dels territoris. En aquest front, al costat de l'activisme lingüístic d'entitats com Òmnium Cultural o la Plataforma per la Llengua, i també amb independència dels posicionaments de les institucions polítiques, crec que és indispensable la funció dels informes acadèmics, com els que havia emès l'Observatori de la Llengua Catalana i que va assumir el CRUSCAT. Els informes sobre la situació lingüística dels anys 2011 a 2015 van tenir un efecte decisiu.¹⁴ El relatiu a l'any 2013, a més, va ser traduït a l'anglès i va donar a conèixer la situació en el món acadèmic internacional. Em sap greu que després d'aquests informes no hagin tingut continuïtat.

La SF i el conjunt de l'IEC van participar d'una manera significativa en el debat polític del moment, per exemple, l'any 2013, amb el cicle *Qüestions d'estat. Reflexions per al país del futur*,¹⁵ organitzat en col·laboració amb Òmnium Cultural, que encara pot servir de referència.

Afortunadament, les commemoracions d'aquells anys també van propiciar una considerable mobilització social entorn de la llengua. D'entrada, aprofitant que el

14. Vegeu <https://blogs.iec.cat/cruscat/publicacions/informe/>.

15. Vegeu https://www.iec.cat/Comunicacio_IEC/Questions_estat.pdf.

centenari de la SF coincidia amb el de Joan Maragall, vam adoptar com a lema «2011, l'any de la paraula viva», convocant tota la societat a promoure tota mena d'activitats i iniciatives destinades a descobrir, compartir, exercitar i celebrar la vitalitat, la creativitat expressiva i el dinamisme innovador de la llengua catalana. I la veritat és que es van desplegar a tot el territori de la llengua un gran nombre d'activitats, tant de signe acadèmic com de participació popular, amb una implicació molt notable dels mitjans de comunicació. Vegeu-ne la memòria.¹⁶

La mateixa SF es va fer present en una llarga sèrie d'actes, literalment a tots els territoris de la llengua, amb una atenció especial a les Balears, des de la meua consciència que jo era el primer president illenc després d'Antoni Maria Alcover. En aquest sentit, des del primer acte d'inauguració del centenari, al Teatre Principal de Palma, vam voler deixar clara la complementarietat entre l'obra d'Alcover i la de Pompeu Fabra, representatives, respectivament, del dinamisme dels parlars i de la sistematització d'un model de llengua comuna.

Aquest tema, la configuració d'una varietat estàndard respectuosa amb la variació, va ser especialment present en les nostres activitats internes i en els contactes que vam mantenir amb tots els territoris. Els criteris per al tractament de la variació lingüística en la nova gramàtica —que va quedar enllestida i seria publicada poc després—, o la finalització de la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, III, lèxic* coordinada per Joan Veny, en són mostres. I, en relació amb la Xarxa Vives, també vam promoure un document que potser no ha rebut tota l'atenció que mereix: uns *Criteris lingüístics per a textos corporatius de difusió general* destinats a evitar la duplicitat de versions catalana i valenciana dels textos en la nostra llengua.¹⁷

En una dimensió més interna, durant aquells anys la SF va mantenir debats intensos (i, a vegades, tensos) sobre les relacions amb l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), i, per més que les posicions adverses a aquestes relacions van impedir que s'hi establissin acords formals, vam iniciar un seguit de contactes discrets que van permetre poc després la signatura de l'acord entre l'AVL, la Universitat de les Illes Balears (UIB) i l'IEC per a l'establiment d'una normativa unitària i inclusiva amb la variació.

També crec que va ser positiva la incorporació de nous membres a la SF durant aquells anys: corresponents com Francesc Ballone, Denise Boyer, José Enrique Gargallo, Maria Grossmann i Georg Kremnitz, o numeraris com Màrius Serra, Vicent Pascual o Nicolau Dols, actual president de la SF.

Malauradament, també vam haver de lamentar pèrdues importants: Joan Solà, Modest Prats, Francesc Vallverdú, Ramon Amigó, Rosa Colomer...

Per què no s'han aplicat alguns articles de la Llei de política lingüística de 1998?

No sé a quins articles en concret us referiu, però en general, tal com ja havíem comentat abans de passada, la sentència del TC (STC) contra l'Estatut ha confirmat i

16. Vegeu <https://taller.iec.cat/filologica/centenari/documents/memoria%20general%20centenari%20SF%202011-12min.pdf>.

17. Vegeu <https://www.vives.org/book/criteris-linguistics-per-a-textos-corporatius-de-difusio-general/>.

agreguat una involució claríssima en la interpretació del pluralisme lingüístic constitucional. Aquella sentència va ser analitzada críticament des de molts punts de vista en un número especial de la *Revista Catalana de Dret Públic*¹⁸ i, en concret, sobre el règim de doble oficialitat, conté una contradicció flagrant: després de negar al català la condició de llengua oficial preferent que li atribuïa l'Estatut com a llengua pròpia, argumentant que no hi pot haver cap preferència entre les llengües oficials, la sentència anul·la el deure de coneixement del català i el reserva exclusivament al castellà, establint una clara desigualtat.

A partir d'aquella sentència, hi ha hagut una autèntica bateria de recursos contra altres lleis, que han donat lloc a sengles sentències restrictives: STC 86/2017, sobre la comunicació audiovisual; STC 87/2017, contra la llei d'acollida; STC 88/2017 i 54/2018, sobre el codi de consum; STC 89/2017, sobre el cinema; STC 14/2018, sobre les llengües a l'educació... El setge judicial a la política lingüística és un obstacle majúscul i hi ha juristes com Eva Pons que conclouen que la igualtat lingüística i l'ús normal del català només seran possibles en un nou marc constitucional, sigui en un estat propi o en una reforma constitucional favorable. I la segona alternativa encara sembla més improbable que la primera...

En qualsevol cas, davant de tot això, crec que la qüestió de la llengua ha de tornar al primer pla del debat polític i que cal denunciar a tots els nivells la situació de subordinació que pateix la llengua catalana fins i tot en el seu propi territori: és significatiu i escandalós que el Consell de les Llengües Oficials en l'Administració General de l'Estat que es va crear amb el Reial decret 905/2007, amb la funció (art. 3.6) de «Promover la difusión en la sociedad española de los valores del plurilingüismo y reforzar la implantación de medidas que coadyuven a tal fin», no sols hagi estat gairebé inactiu en aquesta funció, sinó que a més s'hagi transformat, en la mateixa pàgina web del Ministeri de Política Territorial, en el Consell de Llengües Cooficials, amb la tendència habitual de donar a entendre que el castellà és l'única llengua oficial i les altres, purament cooficials, es troben en un segon rang.

Heu estat un reivindicador i renovador de la cultura popular eivissenca? En quina situació es troba aquesta cultura popular?

Sí, em vaig interessar de ben jove per la cultura popular eivissenca, sobretot per la cançó i la música d'arrel tradicional. Segurament hi va influir l'ambient musical familiar i la relació amb el meu padrí Isidor Macabich, que havia publicat treballs diversos sobre la cultura popular, i també el fet que el meu germà gran hagués tornat el 1965, després d'un any de becarí als Estats Units, amb tot de discos del folk americà aleshores en expansió. Un cas paral·lel al dels iniciadors del Grup de Folk a Catalunya. No ho sap gairebé ningú, però l'any 1965 ja havíem fet a Eivissa la primera traducció al català de la cançó *Blowin' in the wind*, de Bob Dylan. El cas és que, després d'aquesta aproximació al folk americà, el 1973, amb dos amics —Joan Marí Muñoz i

18. Vegeu https://eapc.gencat.cat/web/.content/home/publicacions/varia/33_especial_sentencia_estatut/documents/especial_estatut_cat.pdf.

Victorí Planells— vam voler adaptar a l'estètica *folk* algunes cançons tradicionals eivissenques, i van tenir tant d'èxit que ens vam decidir a explorar el cançoner amb els contactes que teníem amb la gent del camp i fer-ne un elapé, que va sortir el 1974 amb el títol *UC. Cançons d'Eivissa* (per als no iniciats, l'uc és un crit ancestral molt característic). El disc tingué èxit i aviat es va interpretar que *Uc* era el nom del grup. A partir d'aquí vaig fer dos elapés més amb el grup. Els altres companys van fer-ne més, mentre jo em dedicava a la planificació lingüística, però després encara hi vaig tornar amb altres discos, amb els companys del grup Falsterbo o individualment.

I mentrestant també he anat publicant estudis sobre alguns temes de cultura popular. Hi ha casos realment interessants en les cançons tradicionals eivissenques. Una cançó recollida el segle xx reproduceix gairebé literalment un passatge del Talmud, el llibre jueu del segle iv. Una altra coincideix amb un plec solt del segle xvi sobre el naufragi d'unes naus catalanes el 1460. També hi ha un cas únic en el romancer català: un romanç sobre la infantesa del Cid, anomenat *En Rodriquet...*

I ara hem acabat d'editar, en sis volums patrocinats pels Consells d'Eivissa i Formentera, els materials recollits l'any 1928 a les Pitiüses per Baltasar Samper i Ramon Morey en una de les missions de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, que es conservaven gràcies al pare Josep Massot al monestir de Montserrat.

La vitalitat de la cultura popular a Eivissa i Formentera és complicada, amb els canvis econòmics, demogràfics i culturals que han alterat profundament el sistema de vida. Però enmig de les dificultats també hi ha sectors que promouen i difonen la cultura popular d'una manera més intensa i activa que fa uns anys: hi ha una reafirmació que permet ser relativament optimista.

Quina formació creieu que haurien de tenir els tècnics en política lingüística?

Uf! No em veig capaç de respondre breument una pregunta tan complexa. D'entrada, podem pensar en perfils professionals molt diferents darrere del concepte *tècnic en política lingüística*. Paral·lelament a la feina dels tècnics en les institucions públiques destinades a la gestió del plurilingüisme, no podem perdre de vista l'enorme importància que té, com dèiem abans, la gestió del funcionament lingüístic de les organitzacions de tot tipus que vertebrèn la societat. Per tant, convé parlar més aviat de *gestors del plurilingüisme* en general i evitar que mentalment s'atribueixi tan sols a l'Administració la responsabilitat d'organitzar equitativament la diversitat lingüística de la societat.

En segon lloc, hi ha camps d'actuació relativament diferenciats, que justifiquen la subdivisió dels perfils professionals en àrees més concretes. Hi ha d'haver alguns tècnics que tinguin capacitat de gestionar globalment tots els aspectes del plurilingüisme, però molts hauran d'actuar en camps més específics. Per exemple, alguns actuaran en feines que requeriran una competència lingüística especial, en l'àmbit del que s'anomena *planificació del corpus*; és a dir, l'elaboració i la supervisió de textos especialitzats, que reclamen a voltes capacitats multilingües i tècniques de disseny de textos audiovisuals... Uns altres, també amb competències lingüístiques considerables, s'hauran d'especialitzar en la formació lingüística, amb nivells i orientacions diver-

sos. I, en el camp del que s'anomena *planificació de l'estatus*, caldrà disposar de tècnics que, al costat d'unes capacitats lingüístiques potser no tan especialitzades, coneguin les dimensions sociològiques i psicològiques que intervenen en l'adquisició i l'activació efectiva dels coneixements lingüístics, sigui en l'àmbit general de la societat o en el context específic de les organitzacions.

A grans trets, aquest esquema respon als tres perfils professionals que s'han definit en l'àmbit dels serveis lingüístics del CPNL: professors, assessors lingüístics i dinamitzadors lingüístics... En canvi, en l'àmbit de les organitzacions privades no crec que aquests perfils estiguin gaire definits. El disseny dels llocs de treball ha de tenir en compte el perfil de capacitació lingüística de cadascun i conèixer quines són les competències lingüístiques del personal de què es disposa (moltes vegades les organitzacions ni tan sols saben que tenen en plantilla persones especialment competents en algun idioma). A partir d'aquí, la política de personal ha de fer els processos de selecció, formació i distribució del personal tenint en compte les competències lingüístiques juntament amb les altres capacitats. I els directors de comunicació de les organitzacions també han de pensar en les llengües que han d'usar en cada cas i en les característiques específiques dels textos escrits, orals i audiovisuals que emeten...

Fa poc que a les Balears s'ha publicat un llibre que recull les sessions d'un curs de postgrau que pot donar una visió més detallada d'alguns d'aquests aspectes. El títol és *La dinamització lingüística: bases, eines i estratègies*, i es pot consultar en línia.¹⁹ Les coordinadores de l'obra són Xisca Castell i Maria del Mar Vanrell. Un dels capítols és de Miquel Strubell, que ja no arribà a veure editada l'obra, i per això la publicació li dedica un petit homenatge.

Quines prioritats caldria plantejar perquè la cultura catalana fos arreu una cultura de masses?

Una altra pregunta *senzilla!* Ja m'agradaria tenir la resposta adequada i saber-la explicar d'una manera breu i clara... Primer de tot hauriem de saber què és la cultura de masses actualment i cap a on va... Al llarg dels anys m'he ocupat en diferents ocasions d'aquesta qüestió, que té una sèrie de dimensions complementàries: la diversitat cultural i lingüística, en general, i encara més en la cultura de masses, en concret, depèn de l'establiment en l'ordenament jurídic internacional d'un marc equitatiu de principis de funcionament del mercat, i les institucions internacionals es troben sotmeses a unes pressions tan fortes dels grans poders econòmics i dels estats que tenen darrere que resulta molt difícil assegurar un equilibri *ecològic* en els intercanvis culturals.

En el front específicament lingüístic, des de la societat civil internacional es va promoure la gran mobilització que va donar lloc a la Conferència Mundial de Drets Lingüístics de juny de 1996 a Barcelona, propiciada per la UNESCO —de la qual aleshores era director general Federico Mayor Zaragoza— i en la qual es va aprovar i promulgar una DUDL que encara constitueix un referent internacional (i que va re-

19. Vegeu https://cdsib.uib.cat/files/2022/07/Dinamitzacio_ling2021.pdf.

bre el suport del Congrés dels Diputats). Però l'Assemblea General de la UNESCO, davant la resistència d'alguns estats, no la va assumir oficialment. Tanmateix, el debat sobre el que es va anomenar *l'excepció cultural* en el marc de la desregulació del comerç mundial propiciada per l'Organització Mundial del Comerç (OMC) va continuar, liderat en bona part pel Canadà i França, i amb el suport de la Unió Europea (UE), i la UNESCO va emetre l'any 2001 una Declaració Universal sobre la Diversitat Cultural que remarcava l'especificitat dels productes i serveis culturals i la necessitat de preservar la diversitat —en el terreny dels principis, sense capacitat coercitiva. Uns anys després, amb una capacitat més gran d'incidir en la regulació del mercat, també la UNESCO va emetre la Convenció sobre la Protecció i la Promoció de la Diversitat de les Expressions Culturals (aprovada el 2005 i en vigor des del 2007). Aquesta convenció, que es va aprovar amb l'oposició dels Estats Units, faculta els estats perquè en les seves polítiques culturals regulin en quines llengües s'han de vehicular els productes i serveis culturals (art. 6), però en el cas de cultures sense hegemonia en un estat sobirà, com la nostra, aquesta protecció és ben escassa, com hem vist en els darrers debats sobre la legislació audiovisual a l'Estat espanyol.

A més, aquesta insuficiència de l'ordenament internacional coincideix amb un canvi profund del sistema mundial de creació, difusió i accés a la cultura de masses. En poques dècades hem passat de la supremacia del model anomenat *broadcast*, centrat en grans centres que concentraven la producció i l'emissió de la cultura de masses (amb la televisió com a referent) a un model de xarxa en què els nodes de producció i distribució dels elements de la cultura de masses s'han diversificat enormement i molta gent arriba a aconseguir grans audiències, com els anomenats *influencers*.

En els anys de la UOC vaig tractar d'incidir una mica en aquestes qüestions, primer amb la publicació en català d'un informe que aleshores havia atret molta atenció: *La cibercultura, el segon diluvi?*, de Pierre Lévy (1998). I, més endavant, amb un capítol sobre «Cultura, identitat i globalitat: la cultura i les cultures en la societat del coneixement», en el llibre *Societat del coneixement*, coordinat per Imma Tubella i Jordi Vilaseca (2005).

Encara em semblen atractives les propostes de Pierre Lévy sobre aquestes qüestions. Ell creia que aquesta revolució cultural —que ell comparava amb un diluvi universal— donava lloc a una espècie de nova tradició popular en què la transmissió ja no és oral, sinó telemàtica, però allò que compta és la creativitat i la receptivitat crítica del que ell anomena *intelligència col·lectiva*. La clau del futur de la diversitat lingüística en el ciberespai pot ser aquesta...

Heu estat polifacètic. Heu estat traductor de poesia francesa? Quins autors us han interessat més i quin interès tenen per a un lector actual?

És cert que sempre m'he sentit atret per interessos bastant diversos. Potser massa i tot, però no he sabut ser més selectiu. Si al final vaig arribar a les humanitats deu ser per alguna cosa... Segurament el camí que he seguit, en les diverses etapes, ha estat una espècie de compromís entre els meus impulsos interiors i les demandes que em plantejava l'entorn social en què em trobava.

I sí, a part d'alguns poemes propis i de les cançons que he compost o traduït, he fet versions al català d'alguns poemes o llibres de poesia que m'han cridat l'atenció sobretot en francès, que és la llengua estrangera que conec millor, però no tan sols.

El primer crec que va ser Lautréamont —que, per cert, es deia Isidore Ducasse. Amb un grup de poetes joves del qual formaven part Damià Pons, Lleonard Muntañer i Joan Perelló (ara noms reconeguts), vam fer una revista ciclostilada relativament avantguardista —els *Quaderns de Poesia 'Domini Fosc'* (1974-1975), amb un títol que volia homenatjar Rosselló-Pòrcel. En el segon d'aquells quaderns, hi vaig publicar una traducció del primer dels *Cants de Maldoror*.

Tant aquella primera traducció com la que vaig fer uns anys després, del llibre *Vents*, de Saint-John Perse (Premi Jordi Domènech, editat el 2009), tenien en certa manera la voluntat de repte lingüístic, perquè un i altre són poetes de *trobar clus*, com deien en temps dels trobadors.

I el mateix podríem dir d'una altra traducció que vaig fer entremig, en aquest cas des de l'alemany: els *Sonets a Orfeu*, de Rilke (1995).

Mirant de respondre la segona part de la vostra pregunta, no sé a quants de lectors actuals els poden interessar aquelles traduccions... La poesia, i més la que no és de fàcil comprensió, no compta amb multitud de lectors. Tanmateix, crec que les tres traduccions són obres que mereixen l'atenció de qualsevol interessat per la poesia universal, i, si no els resulta fàcil la llengua original, la traducció hi pot ajudar. Sense oblidar, amb tota la modèstia, que en rigor la traducció de poesia no pot ser mai estrictament fidel a l'original.

Heu difós (en castellà i en alemany, per exemple) què són la llengua i la cultura catalanes. Quins problemes planteja aquesta tasca 'didàctica'?

En realitat es tracta de diferents edicions de la mateixa obra, amb algunes adaptacions i actualitzacions. Inicialment vaig rebre l'encàrrec, l'any 1991, des de l'Obra Cultural Balear —en nom de la Federació Lull, que com sabeu agrupa també Acció Cultural del País Valencià i Òmnium Cultural— de redactar una obra del tipus de la col·lecció «Que sais-je?» de les P.U.F., que servís per a explicar què ha estat i què és la comunitat de llengua i cultura catalanes al públic espanyol, sobretot als líders d'opinió (polítics, periodistes, sectors culturals...). L'encàrrec naixia de la constatació que, malgrat la instauració de l'Estat autònom, els desconeixements i les reserves envers la nostra realitat eren enormes. L'oportunitat semblava especialment propícia, perquè es comptava amb el suport del ministre de Cultura, que aleshores era Jordi Solé Tura, i no sols es tractava d'un suport econòmic, sinó que s'oferia a fer arribar els exemplars —el tiratge era de 15.000— a una llista ben extensa de destinataris. I m'hi vaig posar amb la millor voluntat. Em va costar bastant resumir tanta informació i trobar el to mig informatiu i mig reivindicatiu que havia de tenir el text. D'entrada vaig decidir escriure'l directament en castellà, cosa que no feia normalment, a fi de tenir sempre presents els destinataris.

I l'obra es va editar el 1993, cap al final de la llarga etapa de govern socialista, amb el títol *Conocer la lengua y la cultura catalanas*. La veritat és que jo era bastant escèp-

tic sobre la possibilitat que un llibre —per molt encertat que fos i molta difusió que tingués— pogués canviar la visió que té la societat espanyola de la nostra realitat lingüística i cultural. Per això en el pròleg ja plantejava que el futur ens podia portar a entendre'ns... o a desentendre'ns. Quan vam fer la presentació de l'obra a Madrid recordo que algun periodista de l'ABC ja va esmentar la possibilitat que els tancs tornessin a entrar per la Diagonal...

Però bé, l'obra va tenir una certa difusió i algun efecte degué produir. Allà on se'n va parlar més va ser a València, a les pàgines de *Las Provincias*, que van dedicar un generós espai a censurar la inclusió del País Valencià en l'àmbit lingüístic i cultural català.

Uns deu anys després, el 2003, l'Institut Ramon Llull va promoure l'edició de la versió en alemany de la mateixa obra, amb algunes actualitzacions, amb el títol *Die Katalanischen Länder* —els Països Catalans—, prologada per Tilbert D. Stegmann. La vitalitat de la catalanística germànica va fer que aquesta versió tingués més bona acollida que l'original espanyol i, més endavant, l'editorial va voler fer-ne una segona edició, l'any 2016, en la qual vaig incorporar els plantejaments d'aleshores sobre el futur polític de Catalunya.

Suposo que és necessari publicar aquest tipus de visions generals sobre la història, el present i el futur de la nostra comunitat, sense defugir la dimensió política que acompanya la situació social de la llengua i la cultura catalanes. Hem de contrarestar la desinformació i la falsa informació que es dona des dels cercles oficials espanyols i des de l'espanyolisme anticatalà.

Què us hauria agradat si no haguéssiu esdevingut (socio)lingüista, cantant i traductor, entre d'altres?

No tinc la sensació d'haver renunciat a cap projecte o activitat que m'hagi semblat important. Potser per això segurament m'he mogut sempre en una diversitat de camps considerable, dins d'una certa afinitat.

En el batxillerat, com que em van atreure més les matemàtiques i la física i química que els cursos que vaig seguir aleshores de llatí o de llengua i literatura espanyoles, vaig optar per les ciències amb la idea d'estudiar alguna enginyeria electrònica. Les guitarres elèctriques i els amplificadors eren presents en la meua activitat en aquells moments. Tot i això, com que algun professor coneixia les meves aficions creatives, també em deien que acabaria fent estudis de lletres.

El canvi d'orientació es va deure a una petita crisi d'adolescència. La meua educació era especialment religiosa, i el capellà de l'institut —segurament mogut per una consigna de captació de futurs capellans— ens va convèncer a uns quants estudiants del meu curs perquè anéssim a meditar sobre la nostra vocació a un col·legi major de Salamanca on orientaven les vocacions tardanes. Amb aquella bona fe que tens a quinze anys, vaig estar dos anys en aquell centre, en el qual vaig tenir la sort de conèixer molta gent de moltes edats de totes les Espanyes —una autèntica immersió sociològica—, de fer amistat amb un nebot de Josep Maria de Casacuberta que també hi va anar el mateix any que jo i que, a partir d'aquí, em va facilitar molts de contactes amb

el món cultural català, i de viure en el meu primer curs de filosofia i lletres a la Universitat de Salamanca tot el procés de creació del Sindicat Democràtic d'Estudiants. El rector d'aquell col·legi major, vinculat a la democràcia cristiana de Joaquín Ruiz Jiménez (l'entorn de la revista *Cuadernos para el Diálogo*), era José María Setién, que després seria bisbe de Sant Sebastià i prendria decisions polítiques clarament afins al nacionalisme basc... Recordo que al nostre col·legi hi va haver debats molt crítics amb el franquisme quan es va convocar el referèndum de 1966 sobre la Llei orgànica de l'Estat...

Total, que després de dos anys a Salamanca vaig decidir que no seria enginyer ni capellà, i vaig continuar els estudis a la UB, on vaig poder participar en la primera promoció de llicenciats en filologia romànica catalana.

Heu fet incursions, si no m'erro, en l'acció política electoral. Quin balanç en feu?

Sí, també he fet alguna incursió en la política. No he militat mai en cap partit —encaira que em sembla molt convenient que els partits tinguin una base àmplia de militants per arribar a aconseguir una democràcia sòlida—, però sempre m'ha interessat la política. La mateixa activitat que he fet des dels inicis en el camp de la llengua, la cultura i la cançó m'ha tingut estretament en contacte amb els sectors polítics, sobretot amb l'esquerra nacional. Durant els anys de la Transició, a Mallorca, vaig tenir una relació estreta amb companys del Partit Socialista de Mallorca —Damià Pons, Damià Ferrà-Ponç, Sebastià Serra...— i, també, amb alguna iniciativa més de centre, com el Grup Autonomista i Socialista de les Illes que van promoure Climent Garau i Josep Maria Llompart. Vaig anar a alguna reunió de la Junta Democràtica en què es tractaven qüestions culturals i d'autonomia... Amb en Guillem Simó vam fer un estudi sobre el debat autonòmic a les Balears durant la Segona República —que no es va publicar fins més tard...

Paral·lelament, a Eivissa, també em vaig significar políticament en algunes activitats culturals i vaig tenir una polèmica furibunda amb els sectors espanyolistes que atacaven el catalanisme de l'Institut d'Estudis Eivissencs —quan jo n'era membre de la Junta Directiva— i negaven la catalanitat de la llengua i la cultura de les Pitiüses...

Tot això degué influir perquè, quan es van convocar les primeres eleccions democràtiques del juny de 1977, els membres de la Junta Democràtica em demanessin de ser el seu candidat a la plaça de senador per Eivissa i Formentera. I vaig pensar que havia d'acceptar la proposta. Va ser tota una experiència, apassionant i carregada de tensions. La campanya electoral va servir per a recollir en nombroses reunions sectorials les aspiracions dels sectors democràtics de la resistència al franquisme i plasmar-los en un programa que anava molt més enllà del que podia fer cap senador. La candidatura, Bloc Autonomista, agrupava tota l'esquerra des del mateix Partit Socialdemòcrata que aleshores es va incorporar a la Unió de Centro Democrático (UCD), i defensava una constitució democràtica (el principal adversari, Abel Matutes, d'Aliança Popular, deia que amb les lleis del *Movimiento Nacional* ja n'hi havia prou) i un estatut d'autonomia que assegurés l'autogovern de les Pitiüses. Per això vam impulsar la signatura per part dels candidats eivissencs —Matutes inclòs— d'un

pacte per a defensar l'autonomia a les Corts. No va ser fàcil defensar l'ús del català en els nostres mitjans ni explicar a tota la gent per què volíem una constitució democràtica i un règim d'autogovern, però crec que vam deixar el llistó bastant alt, encara que les eleccions les va guanyar Abel Matutes amb el vot rural d'Eivissa.

Dos anys més tard, el 1979, vam repetir la candidatura, aquesta vegada des d'una llista d'electors, per a evitar la informació tendenciosa del *Diario de Ibiza*, clarament identificat amb el règim, que sempre m'esmentava com «el candidato apoyado por el Partido Comunista». Tanmateix, els resultats no van ser gaire diferents: de nou vam ser la candidatura més votada a la ciutat d'Eivissa i a Formentera, però el senador va ser Abel Matutes.

Posteriorment he participat com a independent en algunes llistes electorals, tot i que amb una intervenció molt més irrellevant.

La DUDL (1996) fou una iniciativa catalana que volia tenir un ressò universal. Què s'ha aconseguit?

Sí, aquella iniciativa de la xarxa Linguapax del Centre UNESCO, del PEN Català i del Centre Internacional Escarré per a les Minories Ètniques i les Nacions (CIEMEN), amb el suport de la Fundació Bofill i la Fundació per als Drets dels Pobles, va aconseguir catalitzar una confluència mundial en defensa de la diversitat lingüística... Trenta-dos centres del PEN i seixanta-quatre ONG de tot el món hi van participar. Una cinquantena d'experts van intervenir en la redacció del text... El 1966, a la Conferència Mundial de Drets Lingüístics, a Barcelona, hi van participar 220 representants de prop de vuitanta estats...

La conjuntura dels anys noranta era favorable: la dissolució de l'URSS amb la independència de les repúbliques bàltiques, la crisi de la federació iugoslava, la reunificació alemanya, els clams dels pobles indígenes... Tot això va obrir camí en una sèrie de posicionaments de les institucions internacionals: la Carta de París de 1990 i la creació a l'Organització per a la Seguretat i la Cooperació a Europa (OSCE) d'un alt comissionat per a les minories nacionals; la Declaració de l'ONU, de 1992, sobre els drets de les persones que pertanyen a minories nacionals o ètniques, religioses i lingüístiques; la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries, del Consell d'Europa (1992); el Conveni Marc, del mateix Consell d'Europa, per a la Protecció de les Minories Nacionals (1995)... El moment era òptim per a emprendre aquell procés cap a una DUDL.

I encara que no es va aconseguir que esdevingués un document oficial, sabem que des d'aleshores —i encara avui!— ha servit de referent per a moltes comunitats lingüístiques en la defensa del seu reconeixement. En les reformes constitucionals d'alguns països iberoamericans, en la lluita actual del Tibet... Personalitats rellevants de tot el món hi han donat suport: Wislawa Szymborska (Nobel de Literatura el 1996), Nelson Mandela (Nobel de la Pau el 1993), Noam Chomsky, José Ramos Horta (Nobel de la Pau el 1996), el dalai-lama Tenzin Gyatso (Nobel de la Pau el 1989), Desmond Tutu (Nobel de la Pau el 1984), Josep Carreras, Octavio Paz (Nobel de Literatura el 1990), Shimon Peres i Yasser Arafat (Nobels de la Pau el 1994), etc.

El 2016, als vint anys de la DUDL, quan Sant Sebastià va ser capital europea de la Cultura, es va elaborar un *Protocol per a la garantia dels drets lingüístics*,²⁰ que constitueix un instrument especialment útil per a l'aplicació d'aquells drets en contextos específics.

A finals de l'any 2022, en la commemoració dels vint-i-cinc anys de la DUDL, vaig insistir en la necessitat —avui més que mai— d'una declaració d'aquell tipus, des del convenciment que el pluralisme —la diversitat en general i la lingüística en concret— és la condició del progrés, i l'homogeneïtat condueix a l'estancament. Cal activar la previsió de l'article 198 de l'Estatut d'autonomia de Catalunya, que preveu la consecució d'una representació directa davant la UNESCO. En aquest punt també és interessant l'acord entre el Quebec i el Govern federal del Canadà: la representació canadenca compta amb membres permanents del Quebec.

Crec que podem recuperar el paper que vam tenir des de la DUDL, passant pel Fòrum Universal de les Cultures del 2004 i fins a la lamentable dissolució de Lingua-món - Casa de les Llengües (2005-2011). L'agudització de la crisi mundial de la diversitat farà que tant les petites llengües d'estat com les llengües sense estat constatin progressivament la necessitat d'una acció conjunta, i hem d'aprofitar la nostra posició intermèdia per a fer de punt de trobada. Recordo que Lluís V. Aracil es presentava com *the Catalan catalyst* —'el catalitzador català', crec que li havien dit en un congrés. Els catalans tenim una capacitat de fer de catalitzadors que hauríem de saber aprofitar millor.

I mentrestant hem de denunciar fins a les més altes esferes internacionals tots els atropellaments dels drets lingüístics que veiem en el nostre entorn, amb el millor assessorament jurídic possible: si no posem en evidència els problemes, ningú no hi buscarà solucions. En aquest sentit, vaig recomanar que es difongués en versió catalana la guia més completa, detallada i pràctica que conec per a la defensa dels drets lingüístics, de la qual és autor el relator de les Nacions Unides per als afers de les minories, Fernand de Varennes, ben conegut de Catalunya: *A guide to the rights of minorities and language*.²¹

Defenseu sovint que cal intervenir en les organitzacions a l'hora de fer política lingüística. Us han fet cas?

En algun moment va semblar que sí. Quan la Comissió Europea l'any 2006 va difondre l'informe ELAN sobre els efectes negatius per a les empreses d'una gestió deficient del multilingüisme,²² des de la Càtedra de Multilingüisme Lingua-món - UOC vam entrar en contacte amb el director d'aquella recerca, el professor Stephen Hagen, i vam organitzar amb ell unes jornades a finals de 2007 en les quals també van

20. Vegeu https://protokoloa.eus/wp-content/uploads/2018/07/protokoloa_cat.pdf.

21. Vegeu https://www.academia.edu/1131391/A_Guide_to_the_Rights_of_Minorities_and_Language_COLPI_Final.

22. Vegeu https://ec.europa.eu/assets/eac/languages/policy/strategic-framework/documents/elan_en.pdf.

participar el comissari europeu de Multilingüisme, Leonard Orban, que es va entrevistar amb el president Montilla, i Jean-Claude Corbeil, a més de representants del Govern i del sector empresarial.

A partir d'aquí, juntament amb el professor Hagen, l'any 2009 vam dissenyar i realitzar una enquesta semblant sobre el multilingüisme a les empreses catalanes, l'estudi ELAN.cat, amb el suport de la Generalitat de Catalunya, i vam difondre àmpliament l'informe corresponent, que encara es pot trobar a Internet en diferents versions.²³

El projecte tenia el suport del Departament d'Economia i Empresa i de la Secretaria de Política Lingüística, i la idea era que, a partir de la constatació que les empreses catalanes necessitaven gestionar millor el multilingüisme, i que alhora aquest procés era una oportunitat per a generalitzar l'ús del català en el sector empresarial, s'emprendria una política de suport a les empreses que facilités alhora aquests dos objectius: el multilingüisme i l'adopció normal del català.

Però el projecte no va tenir continuïtat, i no he sabut mai per què...

Què creieu que ha aportat la sociolingüística catalana a altres sociolingüístiques? I a l'inrevés?

Vet aquí una altra pregunta que mereix almenys un llibre com a resposta... I, per cert, n'acaba d'aparèixer un, editat per Miquel Àngel Pradilla, que dona una idea a escala internacional de les aportacions de la sociolingüística catalana: *Catalan sociolinguistics. State of the art and future challenges* (John Benjamins, 2022), que els lectors ja deuen saber que és una actualització del número 21 de *Treball de Sociolingüística Catalana* (TSC), publicat uns deu anys abans.

Si hagués de donar una resposta breu a la interacció més significativa entre la sociolingüística internacional i la catalana, diria que el procés català constitueix una experiència especialment interessant sobre els condicionaments que hi ha en l'aplicació pràctica dels plantejaments sociolingüístics teòrics —des de l'anàlisi psicosocial de la situació lingüística o la variació lingüística i l'estandardització, fins als principis de la planificació, la revitalització lingüística o la política lingüística.

Crec que la sociolingüística catalana, gràcies en bona part a l'amplitud de mires i al sentit selectiu i crític que ha mantingut des dels mateixos *pares fundadors* (Vallverdú, Aracil, Ninyoles...), ha sabut integrar en uns plantejaments propis les aportacions internacionals i aplicar-les en una societat occidental avançada —a diferència de les experiències de planificació lingüística de països en desenvolupament. En això segurament el Quebec i Catalunya són també casos afins, i per això hi ha tanta complicitat entre nosaltres.

I com que el procés català, malgrat el bloqueig actual, ha sabut fer passos significatius, això ens ha convertit —amb tota la modèstia que es vulgui— en un referent a escala internacional. Com dèiem abans, hauríem de saber aprofitar millor aquest factor.

23. Vegeu <https://llengua.gencat.cat/permalink/bc864f6c-5382-11e4-8f3f-000c29cdf219> i, també, https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/dadesestudis/altres/arxius/elan_cat.pdf.

L'organització lingüística tant d'Espanya com d'Europa discrimina els nostres països. Cap on caldria lluitar?

Ho he exposat darrerament en diferents publicacions, també a les pàgines de TSC. Tenim dos grans dèficits estructurals, com hem comentat abans: l'estatus desigual a la major part dels territoris de llengua catalana (amb la sola i petita excepció d'Andorra) i la fragmentació de la comunitat lingüística en unitats polítiques i administratives poc coordinades, que impedeix aprofitar les economies d'escala que hi hauria en un espai comú per als més de deu milions de parlants...

Damunt d'aquests dos problemes ha sobrevingut la doble, profunda i ràpida transformació del canvi demogràfic i de la revolució digital.

Crec que és imprescindible actuar sistemàticament amb una ambició i una constància proporcionals a les dimensions descomunals del repte que tenim: cal establir una coordinació institucional permanent del tipus de la Unió Lingüística Neerlandesa i plantejar d'una manera persistent, reiterativa com la famosa gota malaia, que volem un estatus igualitari a l'Estat, a la UE i internacionalment: ens han de respondre si la igualtat és possible sense independència política o no. Fins ara la resposta implícita és que no, que el camí de la igualtat és un procés d'independència. I aquí tampoc no hem estat prou unitaris i constants. Esperem que el Pacte Nacional per la Llengua doni pas a una acció més constant i sistemàtica i a una cooperació més efectiva entre la política i la sociolingüística...

Com podem reaccionar davant les campanyes repetides de desinformació sobre la realitat sociolingüística?

No és gens fàcil, i no estic segur de tenir una bona resposta. Crec que un dels problemes que té el marc polític espanyol —i que afecta especialment la realitat catalana— és que això que es diu *l'Estat profund* ha aconseguit desplegar un conglomerat de mitjans amb una capacitat de control de l'opinió pública de dimensions molt preocupants.

Contrarestar això des de les nostres reduïdes capacitats —que a més són limitades activament amb mesures com la Llei de televisió privada o la Llei de la comunicació audiovisual de l'Estat— és extraordinàriament difícil.

Tot i això, crec que es podria articular una defensa sistemàtica de la veritat en contra de les mentides o *fake news* (per dir-ho amb l'anglicisme de moda) més sonades i escandaloses. Ja s'ha començat a fer en algun cas, i crec que s'hauria d'aplicar d'una manera més precisa: identificar amb l'assessorament jurídic necessari els casos flagrants en què hi ha proves evidents de falsificació interessada de la realitat per part de persones socialment o políticament rellevants, i portar aquests casos als tribunals fins a les últimes conseqüències: no sols davant les màximes instàncies estatals —que prou sabem de quin peu calcen—, sinó també davant dels màxims organismes internacionals. Precisament el treball que havia esmentat abans de Fernand de Varennes és una guia magnífica per a la defensa dels drets lingüístics fins allà on calgui: s'hi poden trobar els marcs legals invocables, les adreces de les institucions a les quals es pot recórrer i fins i tot els formularis que indiquen la manera idònia de plantejar la demanda. Crec que val la pena organitzar això amb la màxima eficiència.

I, complementàriament, també crec molt en l'efectivitat del sarcasme, de la burla, davant de les tergiversacions de la nostra realitat. Una bona ironia té molts de valors afegits: qui la fa s'allibera de la indignació que tenia, qui la comparteix s'hi pot identificar emotivament amb facilitat i pot esdevenir un multiplicador del missatge a les xarxes, i el destinatari de la burla sol quedar més tocat i desarmat que davant d'una argumentació racional...

Com hem d'actuar davant la població passavolant (des de l'estudiant Erasmus fins a l'expat, el turista o el jubilat)?

Són casos bastant diferents, i cadascun té la seva complexitat. Només em veig capaç d'apuntar alguna resposta inicial, amb totes les limitacions.

Pel que fa als estudiants Erasmus o d'intercanvis similars, les universitats de la Xarxa Vives ja fa temps que han debatut quines són les estratègies més adequades i no seria gaire difícil fer-ne una espècie de vademècum per a tots els centres i departaments universitaris. El problema crec que és ajustar els comportaments concrets a aquestes estratègies idònies: informar els candidats des de la universitat d'origen de l'existència del català com a llengua pròpia de gran part de les activitats universitàries; facilitar-ne a l'origen una primera competència, si més no passiva, aprofitant els mitjans presencials o telemàtics disponibles; oferir a l'arribada sessions intensives de reforç dels coneixements bàsics de català; assegurar que els plans docents informen de la llengua vehicular de cada matèria i que no es modifiquen a conveniència d'algun estudiant Erasmus... o de la comoditat del professor; establir un sistema de companys tutors (un estudiant de llengua catalana que atén els dubtes de cada estudiant Erasmus); oferir en els primers dies un suport específic per part del professorat... I recordar que un dels objectius principals de la política lingüística universitària de la UE és assegurar que els titulats han adquirit una competència plurilingüe i intercultural que els capaciti per a desplegar la seva activitat a través de la diversitat de llengües de la UE. I, encara més: hi ha estudis que acrediten que la recerca feta en grups multilingües obté resultats molt més rics i precisos que en equips unilingües, sobretot, en camps de coneixement humanístics. I un principi que l'avaluació de la recerca no hauria d'ignorar mai: el saber universal és multilingüe per naturalesa, o no és pas universal.

El cas dels *expats* o treballadors estrangers eventuals és el més complicat de gestionar, perquè formen part d'un sistema econòmic en què hi ha grans nombres de treballadors no qualificats en règim d'explotació salarial, al costat d'una elit de professionals estrangers altament qualificats. En aquest cas crec que la manera d'abordar el tema és la regulació de les comunicacions entre les empreses o professionals i els seus clients, a fi que els llocs de treball que impliquen intercanvis comunicatius amb el públic estiguin ocupats per persones lingüísticament competents en català, encara que hi hagi altres persones que no en saben prou en llocs d'activitat interna.

Els turistes són visitants ocasionals, i és lògic que se'ls ofereixin els intercanvis informatius en alguna llengua que els sigui relativament familiar —sense oblidar que la gent que parla català també fa turisme als nostres països i mereix ser atesa en condi-

cions no inferiors als estrangers. Dit això, sé que hi ha molta gent —com jo mateix— que aprecia la realitat lingüística dels llocs on fa turisme, que agraeix una informació si més no bàsica sobre la realitat lingüística del lloc que visita, que li pot fer gràcia aprendre algunes paraules en la llengua del lloc i, sobretot, que considera lamentable que s'amagui per raons polítiques o econòmiques la realitat lingüística. Dit això, també soc conscient que hi ha un tipus de visitants que no mereixen el nom de turistes, perquè no tenen el més mínim interès per conèixer la realitat del país que visiten, i que el negoci turístic té interès perquè vinguin, encara que acaben sent un problema per a la societat que els rep.

Amb els residents la forma de relació és diferent. Crec que en col·laboració amb els respectius consolats o ambaixades es poden organitzar programes culturals que promoguin el coneixement de la societat on han decidit viure i la relació amb sectors afins de la societat receptora. A Eivissa i Formentera mateix n'hi ha algunes experiències interessants, entorn de la música, de l'ecologia o de la gastronomia, per exemple.

Quines propostes poden minimitzar la «qüestió de noms», com deia el llibret de Fuster? Com podem anomenar públicament el domini lingüístic de tal manera que sigui admès per la població?

A veure com podria resumir el meu punt de vista... És una qüestió que vaig tractar l'any 2010 en el 22è Col·loqui Germano-Català de Viena i que he recollit recentment al llibre *Les Balears en un context global* (Palma, Moll, 2018).

Encara que pugui semblar una paradoxa, potser les dificultats per trobar un nom generalment admès per al conjunt de la nostra comunitat lingüística, cultural i —perquè no— política procedeixen del fet que hem considerat que això era tan sols (o gairebé del tot) una *qüestió de noms*. M'explicaré: la consciència col·lectiva de formar part d'una mateixa comunitat crec que té elements de passat —la pervivència i el coneixement d'una història compartida—, de present —la percepció de les relacions i dels factors comuns que persisteixen— i sobretot de futur —la constatació de les oportunitats i dels avantatges que pot representar el fet de compartir un projecte comú. D'aquests tres elements, segurament els de futur són els que més poden mobilitzar la configuració d'una consciència col·lectiva «en cerca d'un nom», per dir-ho d'aquesta manera.

Doncs bé, l'estigmatització del nom *Països Catalans* a partir de la transició política tenia el propòsit d'impedir l'articulació d'un projecte de futur compartit entre els nostres territoris, que es va concretar legislativament en la prohibició (com ja s'havia fet a la Segona República) de la federació de comunitats autònomes.

En aquest clima, es pot entendre que les forces polítiques hegemòniques —sobretot les vinculades a partits d'àmbit estatal— renunciessin a fer ús habitual de la denominació *Països Catalans*. El que no s'entén tant és que també hi haguessin renunciat moltes forces del catalanisme polític...

Però el problema principal és que amb l'abandonament del nom també es va abandonar (llevat d'algunes excepcions meritòries) la feina continuada que calia fer per a identificar els factors de present i de futur que podien donar força a la consciència

collectiva, a la configuració d'un projecte comú i a la recerca d'un nom. És a dir que, si «el nom no fa la cosa», hauríem de fer que la cosa (un projecte comú) fes el nom.

En tot el que es relaciona amb la llengua hi ha elements que permeten donar forma a un projecte comú, assumible per una institució lingüística com la Unió Lingüística Neerlandesa: tant en la coordinació acadèmica (l'Acord entre l'IEC, l'AVL i la UIB per una normativa inclusiva i unitària) com en l'àmbit universitari (la Xarxa Vives) o en les organitzacions de l'àmbit literari i editorial... El món educatiu a tots els nivells, el món digital amb tot el desplegament potencial que té, la projecció internacional que ja impulsa en gran part l'Institut Ramon Llull... La consecució (d'una vegada!) d'espais de comunicació comuns per acord entre els mitjans públics de cada territori...

Al costat d'aquesta dimensió lingüística i cultural, que ja té ramificacions econòmiques i tecnològiques inqüestionables, em sembla evident que en l'àmbit de les infraestructures, dels transports i de la construcció d'un projecte d'economia sostenible —no tan sols de nom, sinó de fet— també presenta indicis de possibilitat.

És clar que els partits de disciplina estatal no ho afavoriran gaire, però aquí és on la societat civil i les forces polítiques autòctones tenen el marge de creixement. I vull creure que aquest nou Congrés de Cultura Catalana del qual es parla pot enllaçar amb les aspiracions del primer i actualitzar el projecte que es va començar a definir ara fa cinquanta anys. I la cosa farà el nom. Probablement, *Països Catalans* entesos com a articulació entre iguals. Un nom que rebutgen —perquè diuen que podria conduir a relacions desiguals— els defensors de l'encaix dins de l'Estat espanyol, que precisament es basa en la desigualtat!